

Пећка Патријаршија светионик у најтежим временима

Од видовдан
- 30. октобра 2017.

Судар са Турцима, исламским освајачима Балканског полуострва, претворио се у дужи друштвени процес испуњен крвавим ратовањем у српској историји.

Српски народ и његове државне организације средњег века нису биле освојене у један мах као што је то било случај са другим суседним народима. Изразита приврженост слободи, понос самосталног живота, затим навикнутост на сопствене друштвене оквире, претвориле су Србе у много отпорнији бедем према Турцима Османлијама.

Први сукоб српске и турске војске десио се у Малој Азији, када је војвода краља Милутина (1282-1321) **Новак Гребострек** 1313. године својим одредом окушао оружје и бојну вештину против Турака помажући византијској војсци. Од те године, када је на натпису у **Старом Нагоричану** записано да је „**краљ поразио Турке**“, српски сукоби са Турцима, растегли су се на непуна два века: до пада српске деспотовине 1459, средњовековне Босне 1463. и земаља Херцеге од Светог Саве 1481, као и Зете 1496. године.

Пећка патријаршија

Нестанак државних оквира није лишио српски народ елите која је имала духовну визију и која је неговала благочестив однос према предачкој вери. Потомци династије Бранковића покушавају да како-тако окупе снагу народа и Цркве у крајевима северно од Саве и Дунава, не заостајући за ктиторским традицијама великих претходника. Османска империја је продирала у срце Европе.

Историчари су забележили да је после **битке на Мохачу 1526.** године постало јасно да ова најезда исламских завојевача неће бити, као она арабљанска из VIII века, пролазна „најезда скакаваца“, односно да ће се Турци Османлије дуже задржати у Европи, нарочито у њеним југоисточним деловима, дакле тамо где су биле области које насељава и српски народ.

У тим тешким тренуцима по српски народ, исцрпљујућим ратовима праћеним материјалним разарањима и физичко-биолошким сатирањем, временима глади, епидемијама, принудним сеобама, али и насилном променом вере (са хришћанства на ислам), „када су живи завидели мртвима“, како би сликовито рекао један летописац, црква је била једина установа која је опстала, а да потиче из старије срећније и стабилније епохе, слободе и културног успона.

Српска црква је губила територију своје јурисдикције због турских освајања, а њене јужне епархије, касније и оне у деспотовини потпадале под јурисдикцију Охридске архиепископије.

Пећка патријаршија

Немогућност саборног функционисања цркве у обремененом периоду политичке несигурности, рекло би се и катастрофа, територијална распарчаност, сељење народа које је изазвано турским пустошењима. Сва та дешавања и померања су утицала да је духовни центар у Пећкој Патријаршији, историјски и вековима освештан, остао занемарен.

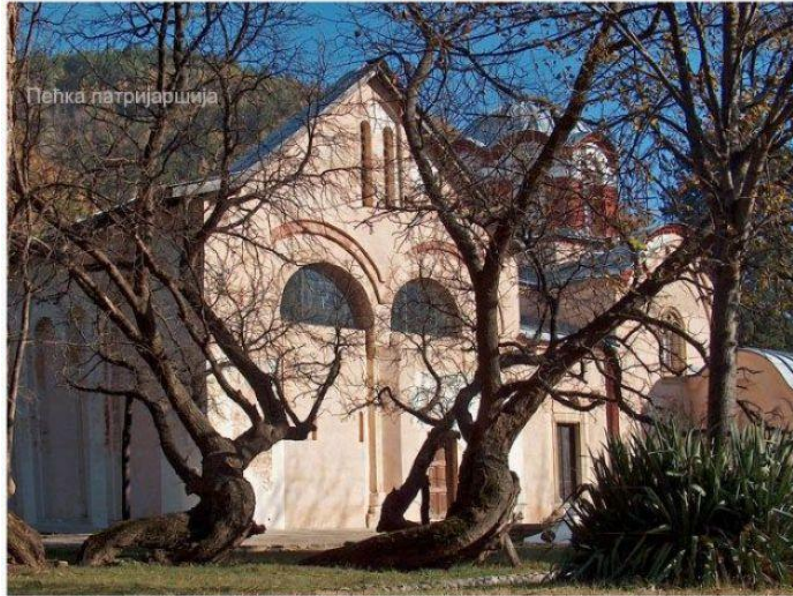

Пећка патријаршија

У том контексту је покушај смедеревског **митрополита Павла из 1528-1541.** године да се обнови јурисдикција, тј. духовни организам Српске цркве постави на темељима и принципима ранијих времена, једна права искра слободе, самосвести и дуга према светитељима из рода српског. Аутокефалија архиепископије „српских и поморских земаља“ 1219. године, затим уздизање на ранг Патријаршије 1346. године и „измирење“ са цариградском патријаршијом 1375. године били су кључни моменти у историјским правима српске јерархије да се супротставе неприродним претензијама јелинских вођа из духовних центара у Охриду и Цариграду, а који су тада уживали турску политичку подршку. Свест о „престолу српском“ као духовној реалности, седишту архиепископа, митрополита и патријарха била је дубоко усађена у јерархији и народу. У времену стране владавине она је значила доста у моралном смислу, као спона са старим традицијама које најбоље потврђују национални идентитет остајући на тај начин залог опстанка. Обновитељ Српске Цркве, односно „престола Св. Саве“, био је патријарх српски Макарије Соколовић (1557-1571, + 1574). Он је добио ферман од турских власти да обнови аутокефалну Српску Цркву 1557. године. У поговору једне старе штампане књиге која се налазила у манастиру Ораховица читамо приповест испуњену хронолошким одредницама:

„У време када је обновио и држао престо Светога Саве првога архиепископа српског преосвештени архиепископ све српске земље и поморске и северних страна и осталих (прочегга) кир Макарије за царствовања исмаилћанскога цара и великога амира султана Сулејман-бега“. Национални понос, веза са старим средњовековним „архиепископским традицијама“, оне епохе пре цара Душана, налазимо у запису из 1563. године где пише: „тада је престо владичанства међу Србима (в Србљех) држао кир Макарије архиепископ у Пећи“. Скромност патријархова да се чешће титулише као архиепископ упада у очи, међутим натпис над вратима од припрате храма манастира Мораче из 1574. године управо гласи:

„Те године престави се српски патријарх Макарије“. Обновљена Пећка Патријаршија имала је јурисдикцију над свим географским областима које је средином XVI века насељавао српски народ. Под управом Српске цркве нашле су се следећи крајеви: **Банат, Бачка, Барања, Срем, Славонија, Босанска Крајина, Лика, Крбава, Босна, Херцеговина, Далмација, Црна Гора,** као и старије средњовековне области некадашње деспотовине и краљевине Србије које су на југу допирале до линије **Гостивар – Демир Капија – Штип – Радовиште,** правећи широк лук и обухватајући **Рилу и Самоков** на југоистоку и истоку. **Та граница сусрета јурисдикција Пећке Патријаршије и Охридске Архиепископије била је практично граница државе краља Милутина према Византији из XIV века.**

Пећка патријаршија

Патријарх Макарије је спроводио опсежну градитељску делатност. Обновио је храм на патријаршијском имању у Будисавцима близу Пећи (1568), дозидео је припрату у Пећи (1561) и саградио је припрату манастира Грачанице (1570). Патријарх је био велики љубитељ књиге и писане речи. Увиђајући потребе цркве, која је у тим временима оскудевала у броју богослужбених књига, наредио је да се организују штампарије у Милешеви, Мркшиној Цркви и Скадру, које су имале већу продукцију литургијских књига него што би то давало преписивање.

Пећка Патријаршија; слика из 1926. године

Од времена патријарха Макарија српски црквени поглавари постају етнарси, односно милетбаше или народне вође. Поновно устројена аутокефална Српска Црква остаје продужетак Немањихке државе. Српски патријарси су задржали право суђења својим верницима у неким кривичним и световним споровима (брачне парнице и питања наслеђа). Судило се по законским члановима Душановог законика и Синтагме Матије Властара. Српска црква је уредила правни однос са Османском државом, на основу фермана је имала дозволу да обнавља старе и запустеле храмове, да их уређује и у њима обнавља духовни живот, да се стара о црквеној просвети и сличном. Српски народ, иако под туђинском влашћу, нашао се духовно обједињен у једном црквеном организму великог духовног и национално-моралног значаја, окупљен око „престола светитељства српске земље“.

Обнова српске црквене организације пала је у време великога везира Мехмеда Соколовића (1506-1579). О моментима из његове ране биографије сазнајемо из млетачких извора. Млечанин Гарциони у једном своме извештају је казао да се велики везир школовао у манастиру Милешеви, а да је преко данка у крви (nel numero dei giovani della decima) доспео у одељење дворске послуге у Цариграду, где је морао да се одрекне хришћанства. Путописац Саломон Швајгер је посетио Цариград 1578. године, записавши да је Мехмед „у својој младости био он у хришћанској цркви читач или анагност, а после тога је дат Турчину за данак“. Исто тако, занимљиве и важне податке нам даје Јаков Лукаревић, Дубровчанин који је боравио по источним деловима Балканског Полуострва (Цариград, Једрене, Пловдив, итд.): „Мехмед Соколовић је рођен... од оца хришћанина, а на крштењу је назван Бајица“ (nato... del padre christiano ad al battesimo si chiamo Baice). Мехмед-паша Соколовић је као велики везир изјавио 1576. године млетачком амбасадору Марк-Антонију Тјеполу како „се сећа да је некада одговарао за време службе у цркви и да му је било 18 година када су га од певнице одвели у јаничаре“. Милешева, као место чувања моштију Св. Саве Српског, било је свето место поштовања и за муслимане. О томе су средином XVI века оставили сведочанство страни писци и путници. Француз Жан Шено је око 1547. године засведочио да Турци поштују тело Св. Саве и чине милостињу манастиру Милешеви, а Венецијанац Катарино Зен је 1550. године записао да милешевски калуђери живе од милостиње „што им понајвише пружају Турци који свеца особито поштују и јако га се боје“. Деспот Илирика Ђорђе Бранковић у својим „Хроникама“ је записао „да Турци верују Св. Сави и да узимају на се знак крста, осењујући се њиме“.

Иако наука није егзактно на основу извора првог реда утврдила тачан **степен сродства патријарха Макарија и великог везира Мехмед-паше Соколовића,** краћа белешка у Тронушком родослову оцртава предање које је било уврежено:

„до времена Макарија патријарха који је од брата свога великога везира турског царским хатишерифом све манастире и цркве обновио. Нешто ближе вести о односима Мехмеда Соколовића са српском хришћанском јерархијом налазимо у дневнику Стефана Герлаха који је од 1573. до 1578. године боравио у Цариграду. Именовани је у свом делу 4. априла 1577. године забележио следеће: „био сам у Патријаршији где сам видео архиепископа охридског и све Бугарске, човека од 50 година у лошој калуђерској ризи, 2. митрополита родоског, човека од 40 година са црном брадом, 3. архиепископа пећког и целе Србије, од 40 година и Мехмед-пашиног најближег рођака“. Употребивши синтагму „Мехмед-пашин најближи рођак“ Стефан Герлах је мислио на синовца патријарха Макарија, пећког архиепископа и патријарха српског Герасима.

Мехмед паша Соколовић

Патријарх Макарије Соколовић је још за свога живота обновљени пећки архиепископски и патријарашки престо предао своме синовцу Антонију, тадашњем херцеговачком митрополиту. Тај изузетан догађај у српској црквеној историји XVI века десио се 1572. године на сабору у манастиру Бања код Прибоја, у цркви Св. Оца Николе. Такав свештени чин је фрескописан у тамошњој припрати цркве Св. Николе, а **као ктитори се поред патријарха Макарија Соколовића приказују још и Дионисије Соколовић новобрдски митрополит и Антоније Соколовић као нови патријарх.**

Према једној хронологији ред пећких патријараха, њих четворица из рода Соколовића иде овако: Макарије (1557-1572, упокојио се 1574), Антоније (1572-1575), Герасим (1575-1586) и Саватије (1586).

Ова хронологија се мора узети условно, а карактер и обим овог чланка нам не дозвољава да уђемо у подробнија истраживања. Макаријеви наследници су се потписивали углавном као „архиепископи пећки и патријарси свих Срба и Бугара, северних, поморских и западних страна“.

Велики историчар Константин Јиречек (1854-1918) закључује свој значајан рад о великом везиру Мехмеду Соколовићу следећом мишљу: „Соколовићев однос према Пећкој цркви показује да се код Срба муслимана у XVI столећу никако није угасила свест о националном и верском пореклу и да су се они трудили да свој утицај код Порте уложе за добро народне цркве, јединог остатка старог домаћег државног организма“

Нарочита осећања једног прагматичног конвертита, који са сетом помиње своју стару веру, испољава мистички песник Мухамед Хеваија Ускуфија (1601- 1651). Тај припадник суфитског правца у исламу, заслужног за стварање сношљивости међу различитим религијама Османског царства је певао овако:

Не приличи нико лаву,
нек узнаде Светог Саву,
ходте нами ви на виру!

Био је то лексикограф и писац Рад Хеваји из Тузле, или, како му се једном отело, Раде из Доње Солани, који се сећао свога ранијег живота у Православљу за које и даље има чудно страхопоштовање.

И Раде који је постао песник и Бајица, пре њега, који је постао велики везир, а и многи други исламизовани Срби, били су истакнути људи у турском феудалном државном систему XVI и XVII века. У тим ранијим временима, крвне везе нису допуштале удаљавање и рађање мржње.

Једно је у историографији заувек остало чврсто речено и објашњено: Обновитељски замах патријарха Макарија Соколовића и његових наследника био би немогућ, да није било Бајице, из малених Соколовића код касабе Рудо у вишеградској нахији, милешевског ђака и чтеца, а доцнијег великог везира Мехмед-паше Соколовића.

Аутор: Мр Радован Пилиповић

ИЗВОР СРБИ У БИХ